

Luminarze polskiej medycyny: szczecińscy profesorowie Bogusław Halikowski (1914-2004) i Zygmunt Machoy (1924-2018)

Luminaries of Polish medicine: Szczecin professors Bogusław Halikowski (1914-2004) and Zygmunt Machoy (1924-2018)

Michał Początek¹

Piła

Streszczenie. Celem pracy jest przedstawienie sylwetek i dorobku naukowego dwóch wybitnych uczonych Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. Nosząca od 2010 r. nazwę Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego uczelnia, powstała w 1948 r. (jako Akademia Lekarska) z myślą o wykształceniu kadry lekarskiej dla odzyskanych przez Polskę po II wojnie światowej ziem Pomorza Zachodniego. Miasto nie miało właściwie tradycji akademickich. W okresie przedwojennym w należącym do Rzeszy Niemieckiej Szczecinie nie było żadnej szkoły wyższej. W 1947 r. powstały tu Wyższa Szkoła Handlowa oraz Szkoła Inżynierska, późniejsza Politechnika, a następnie także inne uczelnie o profilu zawodowym: Wyższa Szkoła Morska, Wyższa Szkoła Rolnicza oraz Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Na podstawie wydawnictw okolicznościowych, artykułów prasowych, notatek i wspomnień osobistych autora, przedstawiono dwóch zasłużonych profesorów Pomorskiej Akademii Medycznej: Bogusława Halikowskiego (1914-2004) i Zygmunta Machoya (1924-2018).

Byli aktywni zawodowo w prawie identycznym czasie, ponadto łączyło ich zamieszkiwanie w Szczecinie, a także praca na tej samej uczelni, talenty dydaktyczne, zbliżone i szerokie zainteresowania naukowe, członkostwo Polskiej Akademii Nauk oraz fakt, że obaj w większym lub mniejszym zakresie zajmowali się zagadnieniami biochemicznymi. Byli znakomitymi przyrodnikami i rzecznikami ekologii. To pozwalało na holistyczne, całościowe rozpatrywanie problemów zdrowotnych, a także inspirowało do podejmowania innowacyjnych rozwiązań praktycznych. Halikowski kładł nacisk na edukację zdrowotną rodziców i nauczycieli, wprowadził tzw. „kroplówki celowane” w zaburzeniach metabolicznych u dzieci. Machoy zajmował się prospektywną analizą zawartości fluoru w płynach ustrojowych i kościach pracowników zakładów przemysłowych, co ułatwiało ocenę narażenia zawodowego. Cechami charakteru obu naukowców były: skromność, rzetelność w wykonywaniu podejmowanych zadań a także osobista wzajemna sympatia.

Halikowski pochodził z Lwowa, gdzie był uczniem słynnego Jakuba Parnasa, Machoy zdobywał doświadczenie pod kierunkiem profesora Zdzisława Stolzmann, współzałożyciela Polskiego Towarzystwa Biochemicznego, oraz przyjaźnił się ze znanym badaczem gdańskim Mariuszem Żydowo. Halikowski był potem cenionym pediatrą i neurologiem dziecięcym, kierownikiem klinik pediatrycznych w Gdańsku, Krakowie i Szczecinie, przewodniczącym krajowego Komitetu Rozwoju Człowieka, członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. Machoy, chemik po Uniwersytecie Poznańskim, kierował

¹ Prywatny Specjalistyczny Gabinet Neurologiczny, e-mail: poczatek@poczta.onet.pl

Zakładem Chemii Fizjologicznej PAM, był prodziekanem, a w latach 1984-1987 dziekanem I Wydziału Lekarskiego, z czasem doktorem *honoris causa* PAM, prezesem Międzynarodowego Towarzystwa Badań nad Fluorem (ISFR), poza tym – co ciekawe – zasłużonym historykiem medycyny.

Abstract. This article focused on the distinguished and deserved Polish scholars, Bogusław Halikowski (1914-2004) and Zygmunt Machoy (1924-2018). They worked at the Pomeranian Medical Academy in Szczecin (PAM). Prof. Bogusław Halikowski was an excellent doctor and pediatrician. As a student and young physician, he worked under Jakub Parnas, the famous biochemist and the head of the Department of Physiological Chemistry of the Jan Kazimierz University of Lvov. During the Second World War he lost his left hand. In the 1950s, he directed the Pediatric Clinic in Gdańsk, then in Kraków, and finally in Szczecin. He was a visiting professor at foreign universities, a member of international scientific societies. He introduced so-called dripers targeted to compensate for osmotic and electrolyte disturbances. Prof. Zygmunt Machoy was a chemist who graduated from the University of Poznań. In the 1970s, he took the position of head of the Department of Physiological Chemistry, then the Department of Biochemistry. He was also a vice-dean, then a dean of the Faculty of Medicine of PAM. He managed the Doctoral Collage there. As a scholar he was involved in the study of metabolic oxidative-reduction processes. He conducted research on fluoride and was president of International Society for Fluoride Research (ISFR). He wrote some papers on the history of medicine. He received the title of doctor *honoris causa* of his University. Both scholars worked in Szczecin, were outstanding erudite figures, humanists, and researchers. They were skilled teachers and pro-ecology activists. They approached health and disease in a holistic way. Both were members of the Polish Academy of Sciences.

Słowa kluczowe: Bogusław Halikowski, Zygmunt Machoy, Pomorska Akademia Medyczna w Szczecinie

Keywords: Bogusław Halikowski, Zygmunt Machoy, Pomeranian Medical University in Szczecin

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie sylwetek i dorobku naukowego dwóch wybitnych uczonych Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, która od 2010 r. nosi nazwę Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego. Placówka powstała w 1948 r., jako Akademia Lekarska, z myślą o wykształceniu kadry lekarskiej dla odzyskanych przez Polskę po II wojnie światowej ziem Pomorza Zachodniego². Miasto nie miało wtedy tradycji akademickich. W okresie 1543-1666 działała tam wprawdzie szkoła wyższa, znana pod nazwą „Pedagogium”, jednak nie miała charakteru uniwersyteckiego³. Na podstawie wydawnictw, artykułów prasowych oraz notatek i wspomnień osobistych autora przedstawiono dwóch zasłużonych profesorów Pomorskiej Akademii Medycznej: Bogusława Halikowskiego (1914-2004) i Zygmunta Machoya (1924-2018). Cechą ich łączącą był mniej więcej ten sam okres najbardziej twórczej aktywności zawodowej, miasto Szczecin jako miejsce zamieszkania i ta sama uczelnia jako miejsce pracy. Pokrewne były ich talenty dydaktyczne, zbliżone i szerokie zainteresowania naukowe, członkostwo Polskiej Akademii Nauk. Obaj w większym lub mniejszym zakresie

² T. Brzeziński, Organizacja i rozwój Pomorskiej Akademii Medycznej w latach 1948-1978, [w:] XXX lat Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, red. E. Miętkiewski, Warszawa 1980, s. 42.

³ Z. Machoy, Dzieje nauczania medycyny w Szczecinie, [w:] Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich, t. 1, red. M. Żydowo, Kraków 2001, s. 144.

zajmowali się zagadnieniami biochemicznymi. Obaj byli przy tym znakomitymi przyrodnikami i rzecznikami ekologii. To umożliwiało holistyczne rozpatrywanie problemów zdrowotnych, a także inspirowało do podejmowania innowacyjnych rozwiązań praktycznych. Cechowały ich: skromność, rzetelność w wykonywaniu podejmowanych zadań, a także wzajemna sympatia⁴.

Bogusław Halikowski

Bogusław Kazimierz Halikowski urodził się 1 marca 1914 r. w Brodach, na Ukrainie Zachodniej. Był synem Juliana (1877-1934), absolwenta gimnazjum w Złoczowie, potem prawnika, zatrudnionego jako kurator szkolny, potem sędziego powiatowy w Brodach, a następnie grodzki i okręgowy we Lwowie. Matką była Zofia z domu Asler (1891-1961), nauczycielka. Oboje pochowani zostali na Cmentarzu Łyczakowski⁵. W 1932 r. ukończył gimnazjum we Lwowie. W 1939 r. uzyskał dyplom lekarza na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie⁶. Już w 1934 r., a więc podczas studiów, rozpoczął pracę jako asystent w Zakładzie Chemii Lekarskiej kierowanym przez profesora Jakuba Parnasa (1884-1951), twórcę lwowskiej szkoły biochemicznej. Halikowski, podobnie jak Wanda Mejbaum, był młodszym asystentem wolontariuszem w Pracowni Chemii Ogólnej i Analitycznej Oddziału Farmaceutycznego Zakładu. Mieszkał we Lwowie w wynajętym pokoju przy ul. Boczkowskiego nr 2⁷.

Ryc. 1. Prof. Jakub Parnas

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jakub_Parnas, (dostęp: 31.05.2019).

Parnas zajmował się wtedy m.in. glikogenolizą (tzw. cykl Embdena-Mayerhoffa-Parnasa) i mechanizmem chemicznym skurczu mięśniowego, rolą fosforu w organizmie, powstawaniem amoniaku oraz szeroko pojętą enzymologią. Był jednym z pionierów tej dziedziny na świecie. Kiedy amerykańscy badacze, małżonkowie Gerty i Carl Cori, otrzymali w 1947 r. Nagrodę Nobla prace z zakresu glikogenolizy, w wykładzie okolicznościowym wspominali szczególne zasługi prof. Parnasa i jego zespołu⁸.

⁴ Relacja prof. Anny Machoy-Mokrzyńskiej, córki prof. Z. Machoya, udzielona 27.04.2019 r. i 30.05.2019 r.

⁵ J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, Kalendarz sądowy na rok 1931, Warszawa 1931, s. 75, <umcs.lublin.pl/kontent/23329/czas4852_5_1931>; Szematyzm Królestwa Galicji, Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914 we Lwowie nakładem Prezydium C.K. Namiestnictwa 1914, Lwów 1914, s. 234, <www.mtg-malopolska.org.pl/images/skany/szematyzmy/szematyzm_1914pdf>, (dostęp: 05.07.2019); Korespondencja autora z Teresą Halikowską-Smith z 1.07.2019 r.

⁶ Spis fachowych pracowników służby zdrowia, Warszawa 1961, s. 88, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Bogusław_Halikowski>, (dostęp: 01.05.2019).

⁷ Skład Uniwersytetu Jana Kazimierza w roku akademickim 1938/39, Lwów 1938, s. 65, <www.wbc.poznan.pl/dlibra/applet?mimetype>, (dostęp: 01.07.2019).

⁸ B. Seyda, Dzieje medycyny w zarysie, Warszawa 1973, s. 521, 531, 534; R. W. Gryglewski, Chemia lekarska (Biochemia), [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 2, Lata 1914-1944, red. W. Noszczyk, J. Supady, Warszawa 2015, s. 348-350.

We wrześniu 1939 r. Halikowski został zmobilizowany do wojska. Podczas bombardowania przez Niemców szpitala w Brodach został ranny w rękę. Kolega, młody lekarz niebędący chirurgiem, nie widząc innej możliwości leczenia w warunkach polowych, zdecydował o amputacji. Późniejszy profesor pozostał jedynie z kikutem lewego ramienia. To zdeterminowało jego przyszłość jako lekarza. Nie mogąc zostać chirurgiem, jak planował, wybrał ostatecznie pediatrię⁹. Małych pacjentów opukiwał wyłącznie prawą dłonią, posługując się kciukiem. W latach 1942-1944 był lekarzem domowym ubezpieczalni społecznej w Tarnopolu. Po zakończeniu wojny pełnił funkcję ordynatora w Szpitalu Powiatowym w Przemyślu, a w 1948 r. przeniósł się Otwocka, gdzie został asystentem profesora Franciszka Gröera w oddziale dziecięcym warszawskiego Instytutu Gruźlicy. W 1951 r. Gröer otrzymał nominację na dyrektora Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie, a wtedy Halikowski udał się do Gdańska, gdzie objął zorganizowaną w 1952 r. Klinikę Chorób Dziecięcych (w roku złotego jubileuszu placówki w 2002 r. otrzymał specjalny Medal 50-lecia Kliniki)¹⁰. W 1956 r. został docentem i w 1957 r. powrócił do Instytutu Gruźlicy w Warszawie. Wkrótce opisał wpływ nieprawidłowych funkcji mózgu w gruźliczym zapaleniu opon mózgowo-rdzeniowych oraz podostrym (poodrowym) stwardniającym zapaleniu mózgu (SSPE) na zaburzenia działania nerek. W latach 1961-1976, już jako profesor nauk medycznych, kierował Kliniką Pediatrii Akademii Medycznej w Krakowie, zajmując się między innymi zagadnieniami wrodzonych wad mózgu, onkologią (zwłaszcza problemem białaczek) oraz cukrzycą młodzieńczą¹¹. Współ z profesorem Janiną Kowalczykową, patologiem, wydał monografię „Zapalenie płuc u dzieci”. W latach siedemdziesiątych przewodniczył Komisji Nauk Medycznych oddziału krakowskiego Polskiej Akademii Nauk, od 1973 r. był członkiem korespondentem PAN, od 1989, członkiem rzeczywistym. W okresie 1974-1977 przewodniczył Komitetowi Rozwoju Człowieka PAN. W 1976 r. otrzymał nominację na dyrektora Instytutu Pediatrii i kierownika I Kliniki Pediatricznej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie przy ul. Unii Lubelskiej.

Był zapraszany w charakterze profesora odwiedzającego na uczelnie zagraniczne, m.in. w latach 1979-1980 wykładał na Uniwersytecie Kartezjusza w Paryżu. W 1979 r. otrzymał prestiżową nagrodę im. Janusza Korczaka Niemieckiego Towarzystwa

Ryc. 2. Prof. Bogusław Halikowski
Źródło: www.pediatra.gumed.edu.pl,
dostęp: 20.12.2020)

⁹ T. Halikowska-Smith, Pożegnania, Prof. Bogusław Halikowski (1914-2004), <krakow.wyborcza.pl/krakow 18 października 2005>, (dostęp: 27.04.2019).

¹⁰ W. Bukowska, A. Szarszewski, Złoty Jubileusz Kliniki (Chorób Dzieci), „Gazeta AMG”, czerwiec 2003, <old.amg.gda.pl/uczelnia/gazeta/artukul.php?id=273 T>, (dostęp: 01.05.2019).

¹¹ W. Noszczyk, Studia na wydziałach lekarskich, [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 3, Lata 1944-1989, red. W. Noszczyk, Warszawa 2016, s. 175, 276, 292; A. Marek, M. Marcysiak, Diabetologia, [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 3, Lata 1944-1989, red. W. Noszczyk, Warszawa 2016, s. 499.

Pediatrycznego. Był członkiem honorowym Argentyńskiego Towarzystwa Pediatrycznego, należał do Międzynarodowego Towarzystwa Pediatrycznego, Europejskiego Towarzystwa Badań Naukowych w Pediatrui, Międzynarodowego Towarzystwa Neurologii Dziecięcej, Europejskiego Towarzystwa Genetyki Człowieka oraz do towarzystw pediatrycznych we Francji, USA i Dominikanie. Zasiadał w Senacie Europejskiej Akademii Pediatrui. Przez wiele lat był przewodniczącym szczecińskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego, założonego w 1908 r. w Łodzi przez Józefa Brudzińskiego¹². Był wreszcie członkiem Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego, powstałego w latach 50-tych ubiegłego wieku dzięki pomysłowi anatomopatologa Kazimierza Stojalowskiego. Jego zaangażowanie wynikało z sympatii do Grodu Gryfa, w którym po II wojnie zamieszkało wielu ziomków profesora: lwowskich i wileńskich kresowian. Nienagannie ostrzyżony „na jeża”, do marynarki nosił zawsze elegancką muszkę. Był wizjonerem. Kierował asystentów m.in. na staże do ogrodów zoologicznych, by podpatrywali rozwój funkcji behawioralnych u zwierząt. Mieli je porównywać z postęпами czynionymi przez dzieci i ewentualnie wyciągać praktyczne wnioski.

Halikowski z pasją opowiadał o kształtowaniu się osobniczej orientacji seksualnej w okresie płodowym. Decydującą rolę miała odgrywać subtelna gra hormonów matczynych i endogennych dziecka.

Był autorem ponad 160 prac naukowych, których część ukazała się w prestiżowych czasopismach: „Pediatrui Polskiej” i „Lancecie”. Miał niespokojną, niekonwencjonalną, wręcz oryginalną umysłowość. Na wiele wydawałoby się oczywistych zagadnień spoglądał holistycznie, a rozwój człowieka interpretował zawsze w perspektywie ewolucyjnej. Wypowiadał ciekawe, antycypacyjne sądy o naturze ciężkich zapalnych schorzeń układu nerwowego (takich jak „scrapie” u owiec, „kuru” czy choroba Creutzfeldta-Jakoba) na długo przed ustaleniem ich prionowej etiologii przez Stanleya B. Prusiner¹³. W leczeniu zaburzeń metabolicznych stosował proste w założeniu tzw. „kroplówki celowane”, kompensujące brak równowagi parametrów biochemicznych.

W działalności dydaktycznej zwracał uwagę, że:

Nauczanie i proces kształcenia muszą opierać się zarówno na doborze kandydatów, jak i na selekcji materiału pod kątem przydatności praktycznej. Jednocześnie konieczne jest pokazanie perspektyw rozwojowych przedmiotu. Dla obecnego studenta ważne są bowiem również kierunki rozwojowe na najbliższe 20 do 30 lat.

Zauważał, że: „student powinien umieć rozwiązywać problemy nowe, powstające w wyniku aktualnej sytuacji epidemiologicznej, zmieniających się okoliczności w środowisku społecznym i biologicznym”¹⁴. Szczególną rolę odgrywało, jego zdaniem,

¹² T. Urański, Z żałobnej karty, <https://www.pum.edu.pl_data/assets/file/0015/15414>, (dostęp: 27.04.2019).

¹³ M. Początek, Dziecko jest ojcem człowieka, „Nowy Medyk” 1978, nr 13, s. 7-10.

¹⁴ B. Halikowski, Wybrane zagadnienia z pediatrii. Skrypt dla studentów PAM, cz. I, Szczecin 1979, s. 5-6, 7-13.

otoczenie rodzinne. Wszelkie problemy kliniczne powinny być rozpatrywane w szerszym kontekście, na tle warunków życiowych.

Pediatrię pojmował nie tylko jako specjalistyczną wiedzę praktyczną, ale także jako wieloprotokółowe zagadnienie rozwojowe podlegające analizie już od momentu zapłodnienia i powstania zygoty. Zwracał uwagę na znaczenie środowiska zewnętrznego w wywoływaniu wad rozwojowych i konieczność wczesnego (nawet wewnątrzmacicznego) ich leczenia. Zauważał, że „zdrowie i wydolność społeczeństwa nie są zjawiskami przypadkowymi ani samoistnie zachodzącymi”¹⁵. Wskazywał na okresy szczególnej wrażliwości w rozwoju człowieka, decydujące o jego przyszłym zdrowiu i kondycji, nazywane „przełomami epigenetycznymi”. Pierwszy to 6-10 dni po zapłodnieniu komórki jajowej, jeszcze przed jej implantacją w macicy, drugi to wczesna organogeneza (3-8 tydzień życia zarodkowego), następnie poród, pierwsze 28 dni okresu noworodkowego, okres pokwitania. Niedobory pokarmowe i działanie czynników zewnętrznych w tych okresach prowadzą do mikro uszkodzeń centralnego układu nerwowego, głównie mózgu, który jest najbardziej narażony na niebezpieczeństwo, a jednocześnie jest najważniejszym organem sterującym. Bardzo ważne jest odpowiednie odżywianie matek w drugiej połowie ciąży, kiedy następuje intensywny wzrost narządów płodu. Należy nadto pamiętać, że aż 45 procent znanych obecnie wrodzonych błędów enzymatycznych, powstających na podłożu genetycznym, łączy się z uszkodzeniem czynności mózgu. W sumie niemal jedna piąta populacji polskich dzieci dotknięta jest większymi lub mniejszymi zaburzeniami tych czynności¹⁶. Dla uniknięcia negatywnych społecznie konsekwencji (profesor przywoływał historyczne skutki fatalnej psychopatii Adolfa Hitlera), należy przyjąć odpowiednie schematy postępowania wychowawczego, uwzględniający w pierwszym rzędzie problem przemocy, edukacyjnego (najbardziej plastyczny i chłonny jest mózg dzieci do 5 r. ż) oraz odpowiednich działań prozdrowotnych.

Halikowski cytował amerykańskiego lekarza, meksykańskiego pochodzenia Roberto Kretchmera, iż „pediatrzy mają w swoich rękach przyszłość świata”. Powróciwszy zaś z XV Międzynarodowego Kongresu Pediatrów w New Delhi w 1977 r., powołując się na amerykańskiego immunologa i pediatrę z Bostonu, Charlesa A. Janeway (choroby dzieci są specjalnością jego rodziny przez 6 pokoleń), powtarzał, że każda hospitalizacja dziecka jest skutkiem niedociągnięć ze strony rodziców, ze strony służby zdrowia, niedociągnięć społecznych czy wreszcie braków wiedzy lekarskiej. Zaznaczał, że najważniejszą osobą dla wzrostu i rozwoju dziecka jest matka, a z populacji dzisiejszych dzieci powstają społeczeństwa przyszłości. Dlatego tak wielkie jest znaczenie pediatrii¹⁷.

W 1985 r. przeszedł na emeryturę, która nie oznaczała jednak bezczynności. Osobiście był przekonany, że nieustanna aktywność podtrzymuje i odnawia siły vitalne,

¹⁵ B. Halikowski, Przebieg wczesnego rozwoju człowieka warunkiem wydolności społeczeństwa (wykład na inauguracji roku akademickiego 1976-1977 w PAM), „Zeszyty Naukowe, Studenckie Towarzystwo Naukowe Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie” 1977, nr 10, s. 66.

¹⁶ Tamże, s. 67-72.

¹⁷ Tamże, s. 78-79.

stanowiąc rękomię udanej, sprawnej starości. Profesor został konsultantem Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie. Znalazł się wśród założycieli Ogólnopolskiej Fundacji na rzecz Dzieci Niepełnosprawnych „Promyk Słońca”, powołanej w czerwcu 1990 r.¹⁸. Chętnie kupował książki. Do końca życia udzielał, często bezpłatnych, porad rodzicom chorych dzieci. Ci docierali z najodleglejszych zakątków kraju, traktując profesora często jako „ostatnią deskę ratunku”. Dewizą Halikowskiego było skromne: „niekiedy wyleczyć, często pomóc, zawsze pocieszyć!”¹⁹.

Posiadał m.in. Krzyż Kawalerski oraz Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 5 października 2004 r., dziesięć dni później został pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie (kwatery 66C, rząd 10, grób 21), nieopodal swojej żony Jadwigi z domu Guz (23.09.1919-16.08.1995). Małżeństwo pozostawiło córkę Teresę, pisarkę i tłumaczkę, obecnie zamieszkałą w Wielkiej Brytanii. Brat profesora Czesław zginął w wieku 19 lat podczas walk o Warszawę we wrześniu 1939 r.²⁰.

Zygmunt Machoy

Ryc. 3. Prof. Zygmunt Machoy
(1924-2018)

Źródło: Archiwum rodzinne A. Machoy-
-Mokrzyńskiej

Zygmunt Stanisław Machoy urodził się 22 kwietnia 1924 r. w Wolsztynie. Ojciec Stanisław był powstańcem wielkopolskim, kawalerem Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego oraz Orderu Odrodzenia Polski, a potem, w okresie międzywojennym, właścicielem popularnej wolsztyńskiej placówki gastronomicznej (kawiarni i restauracji).

Matka Julianna, z domu Szulc zajmowała się wychowaniem potomstwa (Zygmunt miał dwóch młodszych braci Edwarda i Edmunda oraz dwie starsze siostry Łucję i Melanię, które zmarły w dzieciństwie). Przed II wojną światową uczęszczał do ochronki prowadzonej w Wolsztynie przez Siostry Miłosierdzia, przez 3 lata do Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim, a potem do szkoły podstawowej oraz gimnazjum. Od IV klasy szkoły podstawowej należał do harcerstwa. Był członkiem orkiestry szkolnej, hodował gołębie. Na początku okupacji niemieckiej rodzina została wysiedlona do Generalnego Gubernatorstwa (wieś Tosie, k. Kosowa Lackiego nad Bugiem). Tam w 1940 r. osierociła go matka. Machoy pracował jako pomocnik w zakładzie fotograficznym, potem na kolei. W 1944 r. został osadzony

dzina została wysiedlona do Generalnego Gubernatorstwa (wieś Tosie, k. Kosowa Lackiego nad Bugiem). Tam w 1940 r. osierociła go matka. Machoy pracował jako pomocnik w zakładzie fotograficznym, potem na kolei. W 1944 r. został osadzony

¹⁸ <www.promykslonca.pl/historia>, (dostęp: 03.06.2019).

¹⁹ Archiwum domowe Z. Machoya w Szczecinie, udostępnione przez jego córkę, A. Machoy-Mokrzyńską, Z. Machoy, Prof. dr hab. Bogusław Halikowski (1914-2004). Nestor polskiej pediatrii, lekarz z powołania, humanista, filozof, myśliciel, wybitny uczony, maszynopis, s. 1-2; Z. Machoy, Prof. dr hab. n. med. Bogusław Halikowski – wybór drogi życiowej, „Biuletyn Informacyjny Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie”, 2010, nr 2, s. 45-46, <szczecin.pl/Content/21106/PDF/Biuletyn>, (dostęp: 10.06.2019).

²⁰ https://www.myheritage.com/names/boguslaw_halikowski, (dostęp: 01.05.2019).

Ryc. 4. Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące w Wolsztynie, które ukończył Zygmunt Machoy

https://www.google.pl/search?q=liceum+og%C3%B3lnokszta%C5%82c%C4%85ce+w+wolsztynie&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewiikcHc-L3iAhYAxAlHXlcAhcQ_AUIECgD&biw=1920&bih=947#imgdii=JnnfvD1jiihPjM:&imgc=DMClg-YVrY7O2M <dostęp: 28.05.2019>

w więzieniu w Pińczowie, po czym skierowany do kopania rowów i budowy umocnień w obliczu zbliżającego się frontu. W 1945 r. rodzina powróciła do Wolsztyna. Tam ukończył szkołę średnią, czyli pozostałe klasy gimnazjum, oraz liceum ogólnokształcące. W 1947 r. rozpoczął studia chemiczne na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Poznańskiego, zakończone uzyskaniem stopnia magistra w 1951 r.²¹. Promotorem jego pracy dyplomowej był profesor Antoni Gałęcki, kierownik Zakładu Chemii Fizycznej UP. Po studiach został skierowany do pracy w Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. Tu zetknął się z poznańskim profesorem Zdzisławem Stolzmannem (1906-1997). W okresie międzywojennym był on badaczem procesów dyfuzji i zmienności wartości mocznika oraz azotu pozabiałkowego właściwego w krwinkach czerwonych i osoczu człowieka na czczo, a także podczas trawienia pokarmów²².

Podczas okupacji hitlerowskiej Stolzmann współorganizował nauczanie medycyny w częstochowskiej filii tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich i był jego wykładowcą, a w latach 1950-1954 został kuratorem Zakładu Chemii Fizjologicznej PAM. W 1957 r. założył, wraz z innymi, Polskie Towarzystwo Biochemiczne. Przewodniczył też Sekcji Analityki Lekarskiej Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, a następnie w oparciu o jej struktury, w latach

Ryc. 5. Prof. Zdzisław Stolzmann (1906-1997)

Zbiory Katedry i Zakładu Historii i Filozofii Nauk Medycznych UMP

²¹ C. Olejnik, Wolsztyński słownik biograficzny, <<https://www.wbc.poznan.pl/libra/doccontant?id=371259>>, s. 173-175, (dostęp: 21.05.2019).

²² R. W. Gryglewski, Chemia lekarska..., s. 346-347, 626.

60-tych XX wieku zainicjował powołanie Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Laboratoryjnej. Po latach nadano mu członkostwo honorowe tego towarzystwa. Profesor Machoy traktował go jako swojego mentora²³. Przypisywał mu inspirację do przygotowania wspólnie z prof. Stefanem Kotkowskim (1910-1985), szefem Katedry i Zakładu Chemii Ogólnej, pracy wartościowej z punktu widzenia praktyki laboratoryjnej, zatytułowanej „Spiralna aparatura szklana jako standardowe urządzenie do badań kontaktowego utleniania ciekłych substratów tlenem”²⁴. Wspomniano, że Szczecin nie miał w zasadzie tradycji akademickich²⁵. Gdy na początku XIX wieku w Prusach rozwijano szkolnictwo wyższe i powstały m.in. uniwersytety w Berlinie, Bonn i Wrocławiu, Szczecin został pominięty ze względu na bliskość renomowanej uczelni tego typu w Greifswaldzie. Rolę placówki badawczej z powodzeniem przejęło więc powstałe w 1824 r. Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza, zasłużone w pracach nad dziejami Słowiańszczyzny²⁶. W serii wydawniczej Towarzystwa, „Baltische Studien”, swoje rozprawy (m.in. tłumaczoną na język kaszubski Biblię Marcina Lutra) publikował lekarz, a zarazem działacz kaszubski Florian Ceynowa²⁷.

Machoy pracował najpierw jako asystent w Zakładzie Patologii Ogólnej i Doświadczalnej, potem w Zakładzie Chemii Ogólnej. Prowadził między innymi badania nad ustaleniem optymalnego składu klejów do uszczelniania słoików przechowywających preparaty anatomiczne. Co charakterystyczne, nie będąc lekarzem, ale jednak pracownikiem sprofilowanej zawodowo uczelni, z własnej woli z zainteresowaniem przysłuchiwał się wykładom z zakresu teoretycznych i klinicznych przedmiotów medycznych. W 1960 r. zdał egzamin na pierwszy, a w 1963 r. na drugi stopień specjalizacji w zakresie analityki medycznej. W 1962 r. obronił doktorat na podstawie pracy: „Kontaktowe odbarwienie niektórych barwników spożywczych przy współudziale tlenu powietrza”. W 1970 r. uzyskał habilitację za rozprawę: „Fizykochemiczne badania procesu pobierania tlenu przez układ oksydazy cytochromowej”. Odbił staże naukowe w Niemczech i Wielkiej Brytanii. W 1985 r. został mianowany profesorem nauk chemicznych, najpierw nadzwyczajnym, a w 1992 r., zwyczajnym. W latach 1976-1994, do momentu przejścia na emeryturę, kierował Zakładem Chemii Fizjologicznej Pomorskiej Akademii Medycznej. W 1993 r. placówka została przekształcona

²³ M. Początek, Z. Machoy, *Twórcza współpraca Akademii Medycznych Szczecina i Poznania*, [w:] *Od średniowiecznego przytułku do Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 2 Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie*, red. Z. Machoy, Szczecin 2014, s. 41, 93.

²⁴ Z. Machoy, Profesor Zdzisław Stolzmann (1906-1997). Chemik, lekarz, patriota-pierwszy kurator Zakładu Chemii Fizjologicznej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, „Biuletyn Informacyjny Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie”, 2015, nr 1, s. 33-34, <zbc.ksiaznica.szczecin.pl/content/31849/PDF/Biuletyn_PUM_87-01_2015.pdf>, (dostęp: 30.05.2019).

²⁵ J. Skalski, *Medycyna w Polsce przedrozbiorowej. Szkolnictwo medyczne*, [w:] *Dzieje medycyny w Polsce*, t. 1, *Od czasów najdawniejszych do roku 1914*, red. W. Noszczyk, Warszawa 2015, s. 91.

²⁶ M. Szukała, *Rola Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (Gesellschaft für Pommersche Geschichte Und Altertumskunde) w XIX w. w badaniach nad Słowiańszczyzną*, [w:] *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a towarzystwa naukowe na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. W. Molik, A. Hinc, Poznań 2012, s. 158-159.

²⁷ Tamże, s. 167-168.

Zakład Biochemii PAM²⁸. Był promotorem 26 przewodów doktorskich, autorem ok. 200 artykułów, autorem, lub współautorem 14 książek naukowych. W swoim Zakładzie zatrudniał na etatach laboratoryjnych obiecujących studentów, pozwalając im prowadzić ćwiczenia z młodszymi kolegami i w ten sposób zdobywać doświadczenie dydaktyczne. Wielu jego wychowanków zostało później wybitnymi wykładowcami i badaczami. Był wyrozumiałym szefem, serdecznym wobec współpracowników i podwładnych. Zwracało uwagę i wzruszało, z jak wielkim taktem i szacunkiem zwracał się do pracującej przez lata w Zakładzie sekretarki, skromnej przecież i zannej p. Julii. W okresie 1981-1984 był prodziekanem, a w latach 1984-1987 dziekanem Wydziału Lekarskiego. W 1996 r. został kierownikiem Studium Doktoranckiego PAM. Pełnił tę funkcję do roku 2006. Od 2005 do 2012 r. przewodniczył także jego Radzie Naukowej²⁹.

Był członkiem Polskiej Akademii Nauk (oddziału w Poznaniu, przez pewien okres jego wiceprzewodniczącym), Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego, Polskiego Towarzystwa Biochemicznego (od 1995 r. jako członek honorowy), Polskiego Towarzystwa Chemicznego (w okresie 1974-1978, przewodniczącym oddziału szczecińskiego). Należał do Komitetu Biofizyki i Biochemii, Ekologii oraz Toksykologii Środowiska Polskiej Akademii Nauk. Od 1960 r. był członkiem zwyczajnym Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego. Wchodził w skład komitetów redakcyjnych: „Zeszytów Naukowych” Studenckiego Towarzystwa Naukowego PAM, amerykańskiego „Fluoride”, japońskiego „Environmental Sciences” oraz węgierskiego „Hungary Fluoride”. Kierował Międzynarodowym Towarzystwem Badań nad Fluorem (ISFR) w latach 1986-2000 jako wiceprezydent, a w okresie 2000-2002 jako jego prezydent. Stworzył „polską szkołę fluorową” poprzez opracowanie warsztatu standaryzowanych metod analitycznych stosowanych do oznaczania fluoru w materiale biologicznym. Wykorzystywano je do oceny zagrożenia ekologicznego ze strony związków fluoru, głównie na terenie Pomorza Zachodniego. Zajmował się zarówno leczniczym wykorzystaniem fluoru, jego wzmacniającym oddziaływaniem na kości i ochronnym na zęby (fluorowanie wody pitnej), jak i negatywnym wpływem na zdrowie (m.in. poprzez jedną z klas pestycydów wykorzystywanych w rolnictwie). Fluor był głównym, ale nie jedynym biopierwiastkiem, którym się interesował. Badał synergizmy i antagonizmy w relacjach między nimi.

Innym polem jego zainteresowań badawczych była bioenergetyka (wśród nich rola wzmiankowanej wcześniej oksydazy cytochromowej). Był członkiem jury ogólnopolskich konkursów imienia słynnych polskich biochemików: w 1977 r. im. Włodzimierza Mozołowskiego, w 1987 r. im. Bolesława Skarżyńskiego, a w 1992 r. im. Jakuba Parnasa³⁰. Organizował konferencje na temat fluoru. Przewodniczył m.in. pierwszemu Ogólnopolskiemu Sympozjum poświęconemu metabolizmowi tego pierwiastka, które

²⁸ Machoy Zygmunt, <https://wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Machoy>, (dostęp: 29.04.2019).

²⁹ Album pięćdziesięciolecia Pomorskiej Akademii Medycznej. Nauczyciele i wychowankowie. Szczecin 1948-1998, red. E. Miętowski, Szczecin 1998, s. 34, 37, 41, 63-64, 78, 95-96, 149.

³⁰ Polskie Towarzystwo Biochemiczne, Zmarł prof. dr hab. n. chem. Zygmunt Machoy, <<https://www.ptbiochem.edu.pl/27-zzt/770>>, (dostęp: 02.06.2019).

odbyło się w Szczecinie w maju 1979 r.³¹. Potem za jego życia takich sympozjów odbyło się jeszcze 11. Współorganizował pięć razy ogólnokrajowe „Dni Biochemiczne”, trzykrotnie Zjazdy Polskiego Towarzystwa Biochemicznego oraz w 2000 r. Światową Konferencję ISFR. W latach 1988-1996 profesor Machoy pracując w PAM, równolegle kierował Zakładem Biochemii Akademii Rolniczej w Szczecinie, a w latach 1993-1996 pracował także w Politechnice Szczecińskiej, prowadząc wykłady dla kierunku ochrona środowiska.

W ostatnim okresie życia i aktywności naukowej zajmował się zagadnieniami z zakresu historii medycyny. Był autorem publikacji dotyczących dziejów placówek leczniczych i nauczania medycyny w Szczecinie oraz artykułów wspomnieniowych o swoich zmarłych nauczycielach i współpracownikach.

W 2007 r. otrzymał godność doktora honoris causa PAM. W 2013 r. został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (wcześniej – w 1983 i 1998 r. – otrzymał odpowiednio Krzyże Kawalerski i Oficerski). Posiadał Złoty Krzyż Zasługi, Medal XX-lecia Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego, Medal Komisji Edukacji Narodowej, cenioną, regionalną Odznakę Gryfa Pomorskiego oraz wiele odznak i odznaczeń uczelnianych bądź resortowych. W 2009 r. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk przyznało profesorowi Medal „Veritate et Scientia”.

Poślubił Zofię z domu Tajber, absolwentkę Wydziału Prawa Uniwersytetu Poznańskiego, radcę prawnego w Uniwersytecie Szczecińskim, z którą doczekał się dwojga dzieci. Oboje zostali lekarzami³². W chwilach wolnych profesor uprawiał ogródek działkowy, słuchał muzyki klasycznej i śledził wydarzenia sportowe. Zygmunt Machoy zmarł 17 lipca 2018 r. w Szczecinie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Wolsztynie (kwatery 33, rząd 5, mogiła 37)³³.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum domowe Z. Machoya w Szczecinie, udostępnione przez jego córkę, A. Machoy-Mokrzyńską.
Machoy Z., Prof. dr hab. Bogusław Halikowski (1914-2004). Nestor polskiej pediatrii, lekarz z powołania, humanista, filozof, myśliciel, wybitny uczonek, maszynopis; życiorys i zapiski Z. Machoya.

³¹ M. Początek, Co słyhać, „Nowy Medyk”, 1979, nr 14, s. 2.

³² Archiwum domowe Z. Machoya w Szczecinie, Życiorys i zapiski Z. Machoya.

³³ Nekrolog Z. Machoya, <szczecin.wyborcza.pl.20.07.2018>, (dostęp: 02.06.2019); Nekrolog Z. Machoya, „Kurier Szczeciński” 2018, nr 140 (20-22 lipca).

Źródła drukowane:

- Kirkiczenko J., Kraczkiewicz M., Kalendarz sądowy na rok 1931. Warszawa 1931, s. 75, <umcs.lublin.pl/kontent/23329/czas4852_5_1931>, (dostęp: 05.07.2019).
- Skład Uniwersytetu Jana Kazimierza w roku akademickim 1938/39, Lwów 1938, s. 65, <www.wbc.poznan.pl/dlibra/applet?mimetype>, (dostęp: 01.07.2019).
- Spis fachowych pracowników służby zdrowia (1961), Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.

Opracowania:

- Album pięćdziesięciolecia Pomorskiej Akademii Medycznej. Nauczyciele i wychowankowie, red. Miętowski E., Szczecin 1948-1998, Szczecin 1998.
- Brzeziński T., Organizacja i rozwój Pomorskiej Akademii Medycznej w latach 1948-1978, [w:] XXX lat Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, red. Miętowski E., Warszawa 1980.
- Gryglewski R. W., Chemia lekarska (Biochemia), [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 2, Lata 1914-1944, red. Noszczyk W., Supady J., Warszawa 2015.
- Halikowski B., Przebieg wczesnego rozwoju człowieka warunkiem wydolności społeczeństwa (wykład na inauguracji roku akademickiego 1976-1977 w PAM), „Zeszyty Naukowe, Studenckie Towarzystwo Naukowe Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie” 1977, nr 10.
- Halikowski B., Wybrane zagadnienia z pediatrii. Skrypt dla studentów PAM, cz. I, Szczecin 1979.
- Machoy Z., Dzieje nauczania medycyny w Szczecinie, [w:] Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich, t. 1, red. Żydowo M., Kraków 2001.
- Machoy Z., Profesor Zdzisław Stolzmann (1906-1997). Chemik, lekarz, patriota-pierwszy kurator Zakładu Chemii Fizjologicznej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, „Biuletyn Informacyjny. Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie”, 2015, nr 1, s. 33-34.
- Marek A., Marcysiak M., Diabetologia, [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 3, Lata 1944-1989, red. Noszczyk W., Warszawa 2016.
- Noszczyk W., Studia na wydziałach lekarskich, [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 3, Lata 1944-1989, red. Noszczyk W., Warszawa 2016.
- Początek M., Co sływać „Nowy Medyk”, 1979, nr 14, s. 2.
- Początek M., Dziecko jest ojcem człowieka, „Nowy Medyk”, 1978, nr 13, s. 7-10.
- Początek M., Machoy Z., Twórcza współpraca Akademii Medycznych Szczecina i Poznania, [w:] Od średniowiecznego przytułku do Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 2 Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, red. Machoy Z., Szczecin 2014.
- Seyda B., Dzieje medycyny w zarysie, Warszawa 1973.
- Skalski J., Medycyna w Polsce przedrozbiorowej. Szkolnictwo medyczne, [w:] Dzieje medycyny w Polsce, t. 1, Od czasów najdawniejszych do roku 1914, red. Noszczyk W., Warszawa 2015.
- Szukała M., Rola Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde) w XIX w. w badaniach nad Słowiańszczyzną, [w:] Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a towarzystwa naukowe na ziemiach polskich w XIX i XX wieku, red. Molik W., Hinc A., Poznań 2012.

Netografia

- Bukowska W., Szarszewski A., Złoty Jubileusz Kliniki (Chorób Dzieci), „Gazeta AMG”, czerwiec 2003, <old.amg.gda.pl/uczelnia/gazeta/artukul.php?id=273>, (dostęp: 01.05.2019).
- Halikowska-Smith T., Pożegnania, Prof. Bogusław Halikowski (1914-2004), <krakow.wyborcza.pl/krakow18/pa1dzdziernika2005>, (dostęp: 27.04.2019)
- <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Glikoliza>>, (dostęp: 31.05.2019).
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Jakub_Parnas>, (dostęp: 31.05.2019).

- <https://wikipedia.org/wiki/Bogusław_Halikowski>, (dostęp: 01.05.2019).
- <https://wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Machoy_Pomorski_Uniwersytet_Medyczny_w_Szczecinie>, (dostęp: 29.04.2019).
- <https://www.myheritage.com/names/bogusław_halikowski>, (dostęp: 01.05.2019).
- <<https://www.promykslonca.pl/historia>>, (dostęp: 03.06.2019).
- Szematyzm Królestwa Galicji, Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914 we Lwowie nakładem Prezydium C.K. Namiestnictwa 1914, s. 234, <[www.mtg-malopolska.org.pl /images/skany /szematyzmy/szematyzm_1914pdf](http://www.mtg-malopolska.org.pl/images/skany/szematyzmy/szematyzm_1914pdf)>, (dostęp: 05.07.2019).
- Machoy Z., Prof. dr hab. n. med. Bogusław Halikowski – wybór drogi życiowej, „Biuletyn Informacyjny Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie”, 2010, nr 2, <zbc.ksiaznica.szczecin.pl/Content/21106/PDF/Biuletyn>, (dostęp: 10.06.2019).
- Machoy Z., Profesor Zdzisław Stolzmann (1906-1997). Chemik, lekarz, patriota-pierwszy kurator Zakładu Chemii Fizjologicznej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, „Biuletyn Informacyjny Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie”, 2015, nr 1, s. 33-34, <[zbc.ksiaznica.szczecin.pl /content/31849/PDF/Biuletyn_PUM_87-01_2015.pdf](http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/content/31849/PDF/Biuletyn_PUM_87-01_2015.pdf)>, (dostęp: 30.05.2019).
- Nekrolog Z. Machoya, <szczecin.wyborcza.pl.20.07.2018>
- Nekrolog Z. Machoya, „Kurier Szczeciński” 2018, nr 140.
- Olejniki C., Wolsztyński słownik biograficzny, <<https://www.wbc.poznan.pl/libra/doccontent?id=371259>>, (dostęp: 21.05.2019).
- Polskie Towarzystwo Biochemiczne, Zmarł prof. dr hab. n. chem. Zygmunt Machoy, <[https://www /ptbioch.edu.pl/ 27-zzt/770](https://www.ptbioch.edu.pl/27-zzt/770)>, (dostęp: 02.06.2019).
- Urański T., Z żałobnej karty, <https://www.pum.edu.pl_data/assets/file/0015/15414>, (dostęp: 27.04.2019).

Relacje

Korespondencja autora z Teresą Halikowską-Smith z 1.07.2019 r.

Relacja prof. Anny Machoy-Mokrzyńskiej, córki prof. Z. Machoya, udzielona autorowi 27.04.2019 r. i 30.05.2019 r.